

Eerste broedsel in een boom van Slechtvalken *Falco peregrinus* in Nederland in het post-DDT tijdperk

Peter van Geneijgen

Vanaf 1990 is de Slechtvalk een jaarlijkse broedvogel in Nederland. Na een langzame groei van nul naar tien broedparen in 2001 is de populatie in exponentieel vaarwater gekomen. In 2011 waren er tussen de 100 en 125 territoriale paren. De eerste vogels vestigden zich op hoogbouw, zoals koeltorens, schoorstenen en zendtorens die met hun 100 tot 200 meter dominant boven het landschap uittorenden. Er is niet veel fantasie voor nodig om de gelijkenis te zien met de bij Slechtvalken zo geliefde rotswanden in een natuurlijker omgeving. Dergelijke hoge zitplaatsen bieden de Slechtvalk, trekvogeljager bij uitstek, een ruim zicht over de omgeving. Ideaal voor het taxeren van kansen op het vangen van voorbijvliegende vogels en als uitvalsbasis voor jachtvluchten. De laatste jaren raken hoogspanningsmasten steeds meer in trek (in 2011 bij ongeveer 25% van de paren).

Voordat Slechtvalken uit grote delen van de wereld verdwenen door het grootschalige gebruik van DDT en andere bestrijdingsmiddelen, kwamen ze in Nederland maar heel af en toe tot broeden. In 1926 en 1930 werden er grondnesten gevonden op stuifduintjes in het Waddengebied. Op de Veluwe waren twee boombroedende paren aanwezig van 1949 tot en met 1956 op de Hoge Veluwe en van 1973 tot en met 1980 in het Harskampsche Zand (Bijlsma 1993).

Er is een opvallend verschil in nestplaatsen tussen de broedparen in het pre- en post-DDT tijdperk. In onze moderne tijd duurde het tot 2006 voor een natuurlijk nest werd gevonden; een grondbroedsel op de Hoge Platen (Beijersbergen 2007). Pas in 2011 werd er voor het eerst weer in een boomnest gebroed. De vraag rijst welke factoren van invloed zijn op de keuze van een nestplaats. Bij de discussie aan het eind van dit artikel wordt daar verder op ingegaan.

Boombroedsel in de Biesbosch

Vanaf het voorjaar van 2008, en wellicht al in de loop van 2007, kreeg een paar Slechtvalken belangstelling voor de enorme hoogspanningsmasten ($\pm$ 100 meter hoogte) in de Biesbosch (med. Christiaan Boer). Het is niet bekend of er werd gebroed, maar indien wel, dan toch in ieder geval zonder succes. Rond half mei 2011 trokken op deze locatie alarmerende Slechtvalken de aandacht van Staatsbosbeheer-medewerkers Cors Aantjes en Herman van Nieuwenhuizen. Ze werden door de alarmerende vogels naar een kraaiennest in een wilgenbos geleid, waar poebsporen en prooi-resten onder lagen. Bij een volgend bezoek op 23 mei, met boswachter Jacques van der Neut, bleek het inderdaad om een broedsel van Slechtvalken te gaan. Eén van de jongen was echter uit het nest gevallen en zodoende werd ik ingeschakeld om het terug te zetten. Op 24 mei werd daartoe het nestbos opnieuw bezocht. De drop-out bleek een mannetje van 23 tot 24 dagen oud. Hij had de val van 19.5 meter hoogte wonderwel overleefd, maar

er wel een geblesseerde hangvleugel en een gezwollen bovenarm aan overgehouden. Deze blessure was zo ernstig dat het niet verstandig leek om hem terug te zetten. Later bleek er inderdaad weinig hoop op een snelle genezing. Op het nest was nog een tweede jong te zien, maar een ringactie moest worden uitgesteld. Flinker windstoten (kracht 4), zwipten de nestboom soms meer dan een meter uit het lood.

Foto 1. Wilgenbos met slechtvalkennest en omgeving in de Biesbosch, 24 mei 2011 (Peter van Geneijgen). Links een stukje van een populierenbos met succesvolle broedsels van Buizerd en Sperwer. *Breeding site of Peregrine Falcon in the Biesbosch, a willow thicket with a small poplar woodlot nearby (the latter a breeding site of Buzzard and Sparrowhawk); 24 May 2011.*

Het nestbos betrof een doorgeschoten griend van lange dunne Schietwilgen *Salix alba* (25 meter hoog, 0.4 ha). Het bosje grenst in het zuidwesten aan een populierenbos van 6 ha en in het noorden aan een brede rivier. De rest van de omgeving bestaat uit moerasgebied, doorkruist door een hoogspanningsleiding (Foto 1).

Foto 2. Broedplaats van Slechtvalken in nest van Zwarte Kraaien in Schietwilg, Biesbosch, 24 mei 2011 (Peter van Geneijgen). In het bos zijn nauwelijks takken aanwezig waar de valken op kunnen zitten. De bosrand ligt op de heersende windrichting en de afgebroken bomen geven een beeld van wat de wind hier kan aanrichten. *Breeding site of Peregrine in crow's nest in Biesbosch, 24 May 2011. The thicket contained very few sitting posts for falcons. Wind throws can be seen throughout the woodlot, indicating its vulnerability to strong winds.*

Foto 3. Kraaiennest met Slechtvalkenjong, Biesbosch, 24 mei 2011 (Jacques van der Neut). *Crow's nest in willow with Peregrine chick, Biesbosch, 24 May 2011.*

De stammen van het nestbos waren tot 18-19 meter hoogte nagenoeg takvrij en de kronen bestonden uit schuin omhoog gerichte, dunne takken (Foto 2). De ondergroei bestond uit een ruige vegetatie van Grote Brandnetel *Urtica dioica* en Reuzenbalsemien *Impatiens glandulifera* van 1 meter hoogte. Het nest was het jaar daarvoor gebouwd door Zwarte Kraaien *Corvus corone* en zat in een vork in de stam op 19.5 m hoogte aan de zuidwestelijk rand van het bos (Foto 3). Voorwaar geen makkelijk bos om doorheen te vliegen en in te landen voor een zo weinig wendbare soort als de Slechtvalk. Voor uitvliegende jongen leken alleen een paar omgevallen bomen, een hut van balken en pallets en wat zwaardere, horizontaal gerichte takken in de bosrand geschikt om op te landen. De dichtstbijzijnde hoogspanningsmast staat daarvoor te ver weg (230 m).

Op 25 mei was het nagenoeg windstil en konden we het overgebleven jong ringen. Het was een vrouwtje van 24 dagen oud, hooguit één dag jonger dan haar broer in het asiel (Foto 4). De volgende dag heerste er een stormachtige wind met vlagen van windkracht 7-8. In mijn gedachten zag ik de nestboom in de Biesbosch meters ver doorbuigen en ik kon me bijna niet voorstellen dat het valkennestje dit geweld zou doorstaan. Toch bleef alles wonderwel op zijn plaats.

Foto 4. Jonge Slechtvalk op kraaiennest, een vrouwtje van 24 dagen oud. Biesbosch, 25 mei 2011 (Peter van Geneijgen). Links op het nest is de poot van een Tureluur te zien. Er lagen geen andere prooiresten. *Female nestling Peregrine Falcon of 24 days old on nest in willow, Biesbosch, 25 May 2011. To the left, a leg of a Tringa totanus can be seen.*

Op 11 juni bleek het nest leeg en zat het jong drie meter hoog op een horizontale tak in de bosrand (Foto 5). Ze was nu 41 dagen oud, de normale leeftijd voor het uitvliegen (vanaf dag 40). Het zou moeilijk worden om van tak tot tak hoger in het bos te komen maar er waren wel voldoende mogelijkheden om op dezelfde hoogte naar andere zitplaatsen te vliegen. Het was opvallend dat er deze keer niet door de oudervogels werd gelaarmerd, terwijl mijn bezoek zeker was opgemerkt. Ik zag het vrouwtje twee maal over het bos vliegen en eenmaal cirkelde ze zelfs geruime tijd boven me. Op 15 juni zag ik helemaal geen ouders meer en vond het jong uitgehongerd onder de nestboom. Het is moeilijk voor te stellen dat ouders en jong het contact met elkaar hadden verloren, maar na het verlaten van het nest heeft het jong in ieder geval niets meer te eten gehad.

Foto 5. Pas uitgevlogen Slechtvalk van 41 dagen oud, op drie meter hoogte in de bosrand bij nestboom. Biesbosch 11 juni 2011 (Peter van Geneijgen). De vogel verstijfde toen er een Wespendif in de bosrand landde op twee meter afstand en gelijke hoogte. Deze vloog echter meteen weer weg bij het zien van de fotograaf. *Recently fledged Peregrine of about 41 days old, about three meters high in the forest edge near the nesting site, Biesbosch, 11 June 2011.*

Bij mij thuis hoopte ik de pechvogel weer op krachten te krijgen en dat lukte. Na een aarzelend begin vrat ze als een wolf en werd snel sterker. Na negen dagen (24 juni) woog ze 920 gram, een normaal gewicht voor een pas uitgevlogen vrouwtje. Het ouderpaar zat nu minstens negen dagen zonder jongen en misschien was er al vanaf het uitvliegen geen contact meer geweest (tenminste 13 dagen). Het was dus spannend of het jong weer zou worden geaccepteerd. Op 24 juni werd ze teruggebracht en in de favoriete hoogspanningsmast van het ouderpaar gezet voor een maximale kans op hereniging. Er was echter geen ouder te zien en ook toen het jong even later uit de mast vloog, kwam er geen reactie. Na een paar rondjes om de mast verdween ze boven een populierenbos maar keerde na een tot twee minuten netjes terug. Het vliegen ging

uitstekend maar landen bleek minder eenvoudig. Door een onverwachte luchtstroom rond de mast miste ze de uitgekozen landingsplaats en botste zacht tegen een spant. Daarna dwarrelde ze gedesorïenteerd naar beneden en belandde in een rietveld! Dat leek een nog moeilijker plek om uit omhoog te komen dan het nestbos zelf. Een zoekactie van bijna een uur met vier man sterk leverde helaas niets op. De vele paadjes die we in het riet achterlieten gaven nog een klein beetje hoop op de kans dat de pechvogel er op eigen kracht uit zou komen.

De opluchting was dan ook groot toen de jonge valk op 27 juni weer prinsheerlijk in de hoogspanningsmast zat. Ontspannen poetsend en bovendien ook nog eens onder het toezien van van beide ouders. Die ouders waren beide gekleuringd en afkomstig van Nederlandse nesten; helaas was het niet mogelijk de ringen zodanig af te lezen dat de exacte herkomst kon worden achterhaald. Op 6 juli werd het jong nog vliegend met prooi gezien.

Met een beetje hulp was dit boombroedsel uiteindelijk toch nog succesvol verlopen.

Discussie

Het broeden in bomen is nooit een wijdverbreid verschijnsel geweest. Het is in Europa vrijwel uitsluitend bekend in het uitgestrekte laagland van Noord- en Oost-Duitsland, Polen, Litouwen, Letland en Estland, oostelijk tot aan de Oeral en meer incidenteel in Finland en Zweden. Elders in de wereld is het alleen bekend in Australië en sporadisch in het oosten van de Verenigde Staten (Ratcliffe 1993). Als er rotswanden of hoge bouwwerken aanwezig zijn, hebben die een sterke voorkeur.

Buiten het voormalige Europese boombroedersareaal zijn slechts enkele gevallen bekend. In Nederland was een boombroedend paar aanwezig op de Hoge Veluwe van 1949-56 met vier nestvondsten in grove den in 1949, 1950, 1955 en 1956 (Bijlsma 1993). Elders op de Veluwe was een paar aanwezig in het Harskampsche Zand van 1973-80. Er zijn daar geen nesten gevonden maar in 1977 en 1979 waren er wel pas uitgevlogen jongen (Bijlsma 1993). Hier kan alleen in bomen zijn gebroed zijn. In dit uitgestrekte landschap van dennenbossen, stuifzand en heide zou een bodembroedsel de enige andere optie zijn geweest. Door de aanwezigheid van grondpredatoren, zoals Vossen *Vulpes vulpes* en Wilde Zwijnen *Sus scrofa*, is dat echter uitgesloten.

In Groot-Brittannië werd in 1983 voor het eerst een boombroedsel gevonden in een ravennest *Corvus corax* in open grove dennenbos in een heidegebied in Noord-Ierland. In 1985 werd er opnieuw gebroed in hetzelfde nest. In Wales werd in 1984 een boombroedsel gevonden in ravennest in een groep grove dennen in open akkerland (Ratcliffe 1993). Pas in 1999 werd er opnieuw een boombroedsel gevonden. Deze keer in Schotland in een oud buizerdnest *Buteo buteo* in een Es, onder aan een steile helling langs een beekje in een open heidegebied (Leckie & Campbell 2000). Bij al deze gevallen vormde het boomnest een alternatief voor rotswanden. In het Engelse graafschap Shropshire werd in 2002 en 2003 gebroed in een ravennest in een vrijstaande eik. Dit was in open akkerland en er wordt geen melding gemaakt van een rotswand als alternatief. In 2005 werd er weer in de eik gebroed, maar nu in een kunstnest vlak bij het vervallen ravennest (Turner 2005).

In 2007 werd er een boombroedsel gevonden in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen, oostelijk van het Roergebied. Er werd gebroed in een kraaiennest in een vrijstaande Populier in een open weidelandschap. De populier stond op 50 meter van een hoogspanningsleiding waarvan de masten veel als zitplaats werden gebruikt (Fleer & Thomas 2007). In 2008 broedden dezelfde vogels weer in de populier, maar nu in een mandje dat op de plaats van het vervallen kraaiennest was geïnstalleerd (Thomas & Fleer 2008).

Tijdens de DDT-veroorzaakte crash verdween de Slechtvalk compleet uit het Noord-Europese laagland en daarmee kwam er meteen een eind aan het broeden in bomen. Tijdens het herstel van de slechtvalkenpopulatie bleven nieuwe vestigingen in dit gebied echter uit. In Oost-Duitsland wijt men dit aan het verdwijnen van een traditie waarbij jonge Slechtvalken opgroeien in een boomnest en daardoor later zelf ook voor een boomnest kiezen. Vogels die van rotswanden of hoge bouwwerken uitvliegen, herkennen bomen of bossen niet als mogelijke broedplaats en zullen daar niet zo makkelijk heen gaan. Een spontane terugkeer van boombroedende Slechtvalken werd daarom op korte termijn voor onwaarschijnlijk gehouden. In Oost-Duitsland is geprobeerd om deze traditie terug te krijgen door het uitzetten van gefokte Slechtvalken in boomnesten. In 2009 broedden er al 19 broedparen in boomnesten. Bijna alle broedvogels stammen uit het uitzetprogramma of zijn zelf opgegroeid in een boomnest (Kleinstäuber *et al.* 2009).

Slechtvalken bouwen zelf geen nest. Ze gebruiken oude nesten van andere vogels of krabben een nestkuiltje uit. Op hoge gebouwen in de stad zijn die mogelijkheden er meestal niet (tenminste: als er geen nestkast is neergezet). Desondanks worden er toch broedpogingen ondernomen. Er zijn diverse legsels gevonden op een kale, harde ondergrond die geen van alle jongen opleverden. De valken lijken hier dus inderdaad vrij star gebonden aan een broedplaats op een gebouw. Aan de rand van de stad en in het buitengebied zijn op hoogbouw en in hoogspanningsmasten vaak kraaiennesten te vinden. Deze worden graag door Slechtvalken ingepikt. In de loop van een broedseizoen raakt zo'n nest ernstig in verval. Er is dus ieder jaar een nieuw nest nodig. Hierbij blijken de valken minder star in de nestplaatskeuze dan in een puur stedelijke omgeving. Er zijn meerdere wisselingen tussen kraaiennesten op gebouwen en in hoogspanningsmasten waargenomen.

De laatste jaren neemt het aantal paren in open agrarische landschappen of in natuurgebieden toe. Dat lijkt er toe te leiden dat Slechtvalken voor andere broedlocaties kiezen dan die waarin ze zijn opgegroeid. Mogelijk hangt dit samen met de zitplaatsen die ze in dit landschap gebruiken. Zo wordt er op de Hoge Platen in de Westerschelde (Beijersbergen 2007) en op een zestal zandplaten en eilandjes in de Duitse Waddenzee (med. Uwe Robitzky 2011) op de grond gebroed, meestal in de beschutting van lage duintjes. Deze vogels zitten vrijwel altijd op de grond. Andere mogelijkheden zijn er bijna niet.

Het overgrote deel van de paren in onbebouwde agrarische landschappen of natuurgebieden broedt in kraaiennesten in hoogspanningsmasten. Het broedsucces is erg laag omdat de nesten minstens een jaar oud zijn. Bij koud weer en harde wind kunnen de eieren makkelijk onderkoeld raken in de poreus geworden bekleding van

de nestkom. Slechtvalken zijn bij dit soort weersomstandigheden trouwens niet of nauwelijks te vinden. Ze zoeken beschutting in een hoek van brede spanten of gaan zelfs in een slootkant of een boom zitten als de omstandigheden te heftig worden. Tijdens dergelijke escapades kunnen waarschijnlijk wel bruikbare boomnesten ontdekt worden. Hetzelfde geldt voor bomen die een gunstige uitgangspositie bieden voor jachtvluchten, zoals vastgesteld in Wales (1984) en Shropshire (2002).

Het zou dus wel eens kunnen dat de nestplaats wordt gekozen op plekken die de vogels in het dagelijkse leven ook gebruiken voor de jacht, of als rust- slaap- en schuilplaats. De plaatselijke omstandigheden kunnen daarbij meer bepalend zijn dan fixatie op een bepaald nesttype, zoals voorgesteld door Kleinstäuber *et al.* (2009). Beide oudervogels van het boombroedende paar in de Biesbosch waren bovendien geringd in Nederland en dus zeker niet opgegroeid in een boomnest. Dat is tegengesteld aan wat de Oostduitsers vinden: alle wisselingen van habitat ten opzichte van de geboorteplaats gaan van boom naar klif of stad, nooit omgekeerd; alle boombroeders daar zijn opgegroeid als boomjong (Kleinstäuber *et al.* 2009).

Bij een verdere toename ligt het voor de hand dat Slechtvalken vaker in onbebouwde gebieden terechtkomen. Bomen zullen meer en meer in zwang komen als zitplaats en wellicht ontstaat er een traditie waarbij Slechtvalken al bij voorbaat op zoek gaan naar boomnesten. Die mogen dan best een beetje groter zijn dan kraaiennesten want die zijn aan de kleine kant voor drie of vier grote jongen. De Britse boombroeders vonden alle grotere nesten van Raaf en Buizerd. Wat staat ons allemaal nog te wachten: Slechtvalken in reiger-, aalscholver- of buizerdnesten? Ze zullen onvermijdelijk op een zeearendnest terechtkomen. Nog een paar jaartjes geduld!

Tot slot

Voor Slechtvalken met interesse voor hoogspanningsmasten is terughoudendheid geboden met het plaatsen van nestkasten. Luxe voorzieningen gaan altijd ten koste van de creativiteit. Verwende valken krijgen weliswaar meer jongen, maar ze zullen nooit in een boom gaan broeden.

Dank

Cors Aantjes en Herman Nieuwenhuizen ontdekten het nest. Jacques van der Neut zorgde voor waarnemingen en aangename boottochten. Martin Mollet en Harry van Dijk voorzagen het jonge vrouwtje van respectievelijk ringen en duivenvlees tijdens de opvang. Teun Schoemaker nam de verzorging van het gewonde jong op zich. Dorien Meijer bracht enkele belangrijke verbeteringen in de lijn van dit artikel.

Summary

Geneijgen P. van 2012. First tree-nesting Peregrine *Falco peregrinus* in The Netherlands in the post-DDT era. De Takkeling 20: 76-84.

After an absence of at least a decade, Peregrines started breeding again in The Netherlands in 1990. The population slowly increased from 1 to 10 pairs between 1990 and 2001; the present population (in 2011) is estimated at 100-125 pairs. At first,

the birds nested exclusively on tall industrial buildings, then increasingly started to use crow's nests in electricity pylons. The first natural breeding site, on the ground in a nature reserve in the western Netherlands, was recorded in 2006.

In 2011, a Peregrine was found nesting on an old crow's nest (19.5 m) in a tall willow *Salix alba* in the Biesbosch in the western Netherlands. This is the first tree-nesting Peregrine since 1980. The nest site was situated in a woodlot of some 0.4 ha, bordered by a poplar plantation (6 ha), a marshland and a river. The undergrowth consisted of a dense vegetation of *Urtica dioica* and *Impatiens glandulifera*. In mid-May, the nest was located by following alarm-calling adults; it contained two chicks. One of the chicks, a male of 23-24 days old, was found injured underneath the nest on 23 May. The next day, 25 May, the nest was climbed and the sole surviving chick, a female, was ringed and measured. This bird had fledged by 11 June, when some 41 days old. However, on 15 June this bird was found underneath the nest, and its emaciated condition suggested that it had not been fed in the past days. It was taken into custody, rehabilitated and released again near the nesting site on 24 June (when the parents were apparently absent). The next visit, on 27 June, showed that the chick was in good health and in company of the parents; the last observation, on 6 July, was of the juvenile flying around with a prey. Interestingly, both parents had been ringed as a chick in The Netherlands, showing that Peregrines raised on buildings or electricity pylons may nevertheless choose a tree as nesting site in later life.

Literatuur

- Beijersbergen R. 2007. Grondnest van Slechtvalk *Falco peregrinus* op de Hoge Platen in 2006. De Takkeling 15: 89-92.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Fleer K. & Thomas T. 2007. Die erste dokumentierte Baumbrut des Wanderfalken in NRW. Jahresbericht Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz des NABU 2007: 5-6.
- Kleinstäuber G., Kirmse W. & Sommer P. 2009. The return of the Peregrine to eastern Germany – re-colonisation in the west and east; the formation of an isolated tree-nesting subpopulation and further management. In: Sielicki J. & Mizera T. (eds), Peregrine Falcon populations - status and perspectives in the 21st century: 641-676. Turul/Poznań University of Life Sciences Press, Warsaw/Poznań.
- Leckie F. & Campbell S. 2000. A new record of successful tree nesting Peregrines. Scottish Birds 21(1): 45-46
- Ratcliffe D. 1993. The Peregrine Falcon. Poyser, London
- Thomas T. & Fleer K. 2008. Erste dokumentierte Baumbrut in NRW (in 2007) und Brutverlauf 2008. Jahresbericht Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz des NABU 2008: 5-6.
- Turner J. 2005. Tree-nesting Peregrines in Shropshire. BTO News 260: 23

Adres: Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem, geneijgen@wish.net